

Egy kérlelhetetlen kritikus

■ DUSZA ISTVÁN 1951–2002 ■

Pár hónap híján húsz éve kötöttünk barátságot. Már korábbról ismertük egymást, de Eperjesen, a Fiala Színházak Fesztiválján az egyhetes együttlét kapcsolatunkat szorosra fűzte. Akkoriban Csehszlovákiában két hivatalos fesztivál létezett, az egyik a nagyszínházi produkciók bemutatkozó helye volt, a másik a kísérletező, új formavilágot kereső rendezők előadásait gyűjtötte össze. Mindkét eseménynek felváltva adott helyet egy-egy cseh, illetve szlovák város, az utóbbi fesztiválnak České Budějovice és Eperjes. Érdekes előadásokat láttunk, amelyeket éles hangú viták követtek. A kívülálló is észlelhette, hogy az esztétikai érvek mögött cseh–szlovák rivalizálás (ellentét?) is meghúzódik, s a szövvényes viszonyokban a prágai Činoherní klub dramaturgja, Jiří Danek, illetve Dusza István segítette eligazodni. Pistával szabad időnk is együtt töltöttük: lemaradtunk a hivatalos programokról, városnézésekről, kirándulásokról, s jóvoltából külön utakon ismerhettem meg Kelet-Szlovákia természeti és műemléki szépségeit. Fáradhatatlanul vitt egyik helyről a másikra, s nemcsak a látványokat mutogatta meg, hanem mesélt a Felvidék történelméről, néprajzáról, legendáriumáról is.

A nyolcvanas évek első felében gyakran találkoztunk Kassán, ahol Gágyor Péter próbált a komáromi Magyar Területi Színház tagozatában, a Thália Stúdióban új hangú, tudatos, közösségi alapú előadásokat létrehozni. Még közelebb hozott bennünket az, hogy mindkettőn elkötelezett hívei és propagálói voltunk Gágyor Péter rövid életű törekvéseinek.

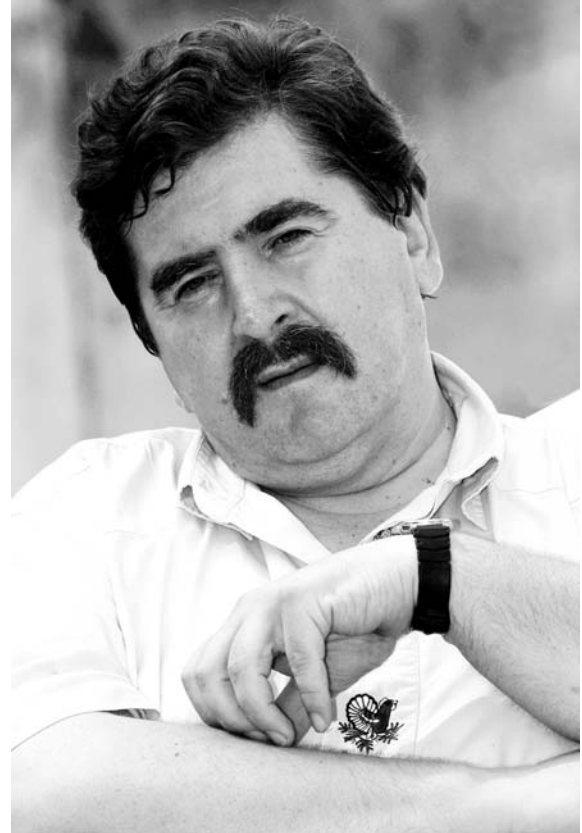
Később is rendszeresen összefutottunk Kassán vagy Komáromban, a magyar társulatok előadásain, Budapesten vagy Prágában, Zalaegerszegen, a Nyílt Fórumok ülésein, Kisvárdán és Nyitrán, Kazincbarcikán, a magyarországi és a komáromi Jókai Napokon, a felvidéki magyar amatőr együttesek fesztiváljain. Sokat zsűriztünk együtt, sokat vitáztunk, s nem csak ilyenkor. Lényeges kérdésekben mindig egyetértettünk, de a részletek, az árnyalatok megítélésében gyakran eltért a véleményünk, illetve néha az ítéletmondás élességében, vehemenciájában, esetenként motivációjában is különböztünk. Bár mindkettőnket élesen fogalmazónak tartottak, az ő kérlelhetetlen magatartását, amellyel az esztétikai minőség elsőbbségét hirdette mindennemű egyéb szempont ellenében, nehezebben tolerálták – főleg a saját közegében.

Helyzete különösen nehéz volt, hiszen szinte egyedüli hivatásos napilapos kritikusként kísérte figyelemmel a felvidéki magyar színházak – s nem mellékesen az amatőr együttesek – teljesítményét, s gyakran ostorozta a renyhéséget, a vázlatosságot, a gondolatnélküliséget, a rutint. Véleményének azonban fedezete volt: elméleti felkészültsége, a cseh, a szlovák és a magyar (s nem csak magyarországi!) színház beható ismerete s az európai fesztiválokon szerzett tapasztalata.

A pozsonyi Új Szóban közölt írásai tömörek, a terjedelmi korlátokból adódóan már-már túlon túl is azok voltak. Részben ebből is következett, hogy véleménye gyakran ítéletnek hatott, amit a színháziak közül sokan félreértettek, támadásnak véltek. Pontosan, lényegre törően, biztos ízléssel, de gyakran élesen, ironikusan fogalmazta meg véleményét, s a szarkasztikus fordulatokat különösen nehezen tolerálták azok, akiket e megállapítások, jelzők érintettek.

Holtott Dusza István minden sorából kitűnt: szereti a színházat. Ő valóban színházkritikus volt, aki elsősorban előadásokban gondolkodott, természetesnek tartotta, ha a rendezők szuverén módon kezelik a szöveget, ugyanakkor a dráma lényegéhez, az írói szándékhoz való hűséget is számon kérte. Következétesen harcolt azzal az általános kisebbségi gondolkodással, amelynek képviselői az esztétikai követelményeket alárendelték bizonyos politikai megfontolásoknak, s mindenekelőtt azokkal, akik azt tekintették a legfontosabbnak, hogy a színház, az irodalom magyar nyelven szólaljon meg. Azt vallotta, hogy az előadásban az anyanyelvi és a színházi szempontok egyformán lényegesek. S ebben nem tett különbséget hivatásos és amatőr produkciók között.

Minderre tanúság 1992-ben megjelent *Nézőtéri napló* című kötete is, amelyben nemcsak a nyolcvanas évtized komáromi és kassai előadásairól írott kritikáit adta közre, hanem

színésziportréit, színészekkel, rendezőkkel, tervezőkkel készített interjúit is.

Nem csak színházzal foglalkozott. Előadás-bírálatainak száma összemérhető irodalomkritikai munkásságával, szép számmal írt művészeti tanulmányokat, és forrásértékűek a jelentős felvidéki képzőművészekkel készített interjúi. Közművelődési (népművelési) tárgyú írásai, szak- és drámafordításai, tévé- és filmjegyzetei egészítik ki azt a képet, amely egy sokoldalú kulturális újságíróról, gondolkodóról kirajzolódik.

A maga módján és lehetőségei szerint a bársonyos forradalom előtt az egypárti rendszer diktatórikus kultúrpolitikájával, utána pedig a „vad demokrácia” művészet iránti közönyösségével, ellenségességével szemben emelte fel a szavát. Az utóbbi esztendőkből – nem önszántából – szabadúszó lett. Egészsége nem volt rendben, de továbbra is írta cikkeit, zsűrizett, fordított, könyvterveivel foglalkozott. Ugyanúgy dohogott és elégedetlenkedett, mint azelőtt, de mintha kicsit mogorvábbá és türelmetlenebbé vált volna.

Három évvel ezelőtt a Nyitrai Fesztiválon ismét sokat voltunk együtt. Egyik este a réginek nevezett, a bábosoknak helyet adó színházépületben várahoztunk a soros előadásra. Ő teázott, én becherovkát kortyoltam. Ugratott, hogy női ívtól iszem. Most megdudhatod, mi az igazi cseh gyomorkeserű – mondta azzal a hamiskás „duszás” mosollyal és szemvillanással, amely elbizonytalanította partnereit: vajon állítását komolyan kell-e venni –, s meghívott egy fernetre.

Mostantól ez is rá fog emlékeztetni.

N. I.